

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSC.03/10.12.2019. I.16.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**Qo'lyozma huquqida
UDK: 336.2:6 II 2.15.7:338(575.1)**

RAXMANOV LAZIZ ERKABAEVICH

**XUFYONA IQTISODIYOTNI ULUSHINI KAMAYTIRISHDA SOLIQ
INSTRUMENTLARDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI**

08.00.07 – “Moliya, pul muomalasi va kredit”

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini
olish uchun tayyorlangan**

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: Xudoyqulov Sadirdin Karimovich
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Toshkent shahri – 2024 yil

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. XUFYONA IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHDA SOLIQ INSTRUMENTLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-NAZARIY MASALALARI	12
1.1-§. Soliq instrumentlar orqali xufyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishning nazariy asoslari.....	12
1.2-§. Xufyona iqtisodiyot va uni qisqartirishning ilmiy tadqiqotlardagi talqinining ilmiy tahlili.....	26
Birinchi bob bo'yicha xulosa	40
II BOB. SOLIQ TIZIMI ORQALI XUFYONA IQTISODIYOTNI KAMAYTIRISH HOLATINING TAHLILI	42
2.1-§. Xufyona iqtisodiyotni baholashning uslubiyoti va uning soliq tizimida qo'llanilishi.....	42
2.2-§. Soliq tizimida soliq bazasi orqali xufyona iqtisodiyotni aniqlash va uni qisqartirish amaliyotining tahlili.....	57
2.3-§. Soliq ma'murchiligini takomillashtirish orqali xufyona iqtisodiyotni qisqartirish amaliyoti tahlili.....	74
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa	95
III BOB. SOLIQ TIZIMI ORQALI XUFYONA IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH VA UNING OLDINI OLISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	98
3.1-§. Xufyona iqtisodiyotni qisqartirishda soliq tizimidan samarali foydalanishning xorij tajribasi.....	98
3.2-§. O'zbekistonda soliq instrumentlari orqali xufyona iqtisodiyotning qisqartirish yo'nalishlari.....	109
Uchinchi bob bo'yicha xulosa	122
XULOSA	125
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	128

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiya annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Keyingi yillarda jahonda xufyona iqtisodiyotni qisqartirish va uning oldini olishda soliq tizimidan samarali foydalanish masalalarining soliq siyosati ustuvor yoʻnalishi sifatidagi ahamiyati ortib bormoqda. Xufyona iqtisodiyotning salbiy taʼsirlari oqibatida soliq tushumlarining hajmi sezilarli kamayishi holatlari namoyon boʻlmoqda. BMTning Savdo va taraqqiyot konferensiyasi hisob-kitoblariga koʻra, “rivojlanayotgan mamlakatlar yiliga 100 milliard AQSh dollari miqdoridagi moliyaviy resurslarni “foydani oʻtkazish” amaliyoti tarzida noqonuniy tarzda boshqa hududlarga oʻtkazib, milliy iqtisodiyot doirasida soliqdan qochish holatlarini keltirib chiqarmoqda. Natijada budjetdagi yillik yoʻqotishlar oʻrtacha 250-300 milliard AQSh dollarini tashkil etmoqda”. Shu jihatdan ham jahonda xufyona iqtisodiyotni ulushini kamaytirishda soliq instrumentlardan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat namoyon etmoqda.

Jahonda global integratsiya jarayonlarining kuchayishi sharotida xufyona iqtisodiyotning ulushini kamaytirishda soliq instrumentlardan samarali foydalanish masalalariga bagʻishlangan izlanishlar olib borilmoqda. Xufyona iqtisodiyotning yuzaga kelishiga taʼsir etuvchi omillarni aniqlash, uni jilovlash va oldini olishda soliq instrumentlarining samaradorligini baholash, bu boradagi yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, noqonuniy moliyaviy oqimlarni kamaytirish, xufyona iqtisodiyotni jilovlash va uning oldini olishda soliq instrumentlaridan foydalanish uslubiyotini takomillashtirish kabilar mazkur muammo yechimiga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yoʻnalishlaridan hisoblanadi.

Yangi Oʻzbekistonda yashirin iqtisodiyotning hissasini kamaytirish, uning oldini olishda boshqa instrumentlar singari, soliqlardan samarali foydalanish boʻyicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. BMTning texnik hamkorlik maʼlumotlariga koʻra, “butun dunyo mamlakatlarida soliq risklarini boshqarish tizimi boʻyicha Oʻzbekistonda 2022-yilda taxminan 500 ming nafar soliq toʻlovchidan taxminan 478 ming nafari past xavf, 10 ming nafari oʻrtacha va atigi

648 nafari yuqori xavf darajasiga ega bo‘lib, yuqori soliq xavfiga ega bo‘lgan soliq to‘lovchilarning xufyona iqtisodiyotga bog‘liqligi kuchliligidan dalolat beradi”. Shunga ko‘ra, keyingi yillarda soliqlarning nazorati yanada erkinlashtirildi, soliq stavklari, ayniqsa, qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi, mol-mulk solig‘i stavkasi sezirali darajada kamaytirildi, insofli soliq to‘lovchilarni qo‘llab-quvvatlashga oid choralar oshirilmoqda. Shunga qaramasdan milliy iqtisodiyotda xufyona iqtisodiyotning salmog‘i yuqorida darajada saqlanib qolinmoqda. Bunda boshqa omillar qatori soliq instrumentlaridan samarali foydalanishni taqozo etib, ushbu masalalarga yo‘naltirilgan ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida», 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6098-son «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida», 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son «O‘zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to‘g‘risida», 2018-yil 23-maydagi PF-5446-son «Budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini tubdan oshirish va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2017-yil 18-iyuldagi PF-5116-son «Soliq ma‘muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning yig‘iluvchanligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-son «Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq to‘lovchilarni (soliq agentlarini) aniqlash va soliq tekshiruvlarini tashkil etish va o‘tkazish to‘g‘risida»gi qarori hamda mazkur sohaga oid boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishi ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma‘naviy-axloqiy hamda